

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

NGUYỄN THỊ HỒNG HẠNH

**THỂ CHÂN DUNG VĂN HỌC TRONG
VĂN HỌC VIỆT NAM GIAI ĐOẠN 1930 - 1945**

Chuyên ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 60.22.01.21

LUẬN VĂN THẠC SĨ KHOA HỌC

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TS. VŨ TUẤN ANH

THÁI NGUYÊN - 2014

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan những số liệu và kết quả nghiên cứu trong luận văn này là hoàn toàn trung thực và chưa được sử dụng để bảo vệ một học vị nào.

Tôi xin cam đoan mọi sự giúp đỡ cho việc thực hiện luận văn này đã được cảm ơn và mọi thông tin trong luận văn đã được chỉ rõ nguồn gốc.

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Hồng Hạnh

LỜI CẢM ƠN

Với tình cảm chân thành tác giả xin bày tỏ lòng biết ơn và sự kính trọng tới Lãnh đạo trường Đại học sư phạm - Đại học Thái Nguyên, các Thầy Cô giáo đã tham gia giảng dạy và cung cấp những kiến thức cơ bản, sâu sắc, tạo điều kiện giúp đỡ tác giả trong quá trình học tập, nghiên cứu rèn luyện tại nhà trường.

Đặc biệt với tấm lòng thành kính tác giả xin được gửi lời cảm ơn sâu sắc nhất tới **PGS.TS Vũ Tuấn Anh**, người đã trực tiếp hướng dẫn khoa học và tận tình giúp đỡ tác giả trong suốt quá trình học tập, nghiên cứu và hoàn thành luận văn.

Tác giả xin gửi lời cảm ơn chân thành tới Ban Giám Hiệu trường Cao đẳng Công nghiệp Thái Nguyên đã tạo điều kiện về thời gian, vật chất, tinh thần cho tác giả trong suốt quá trình học tập và hoàn thành khóa học. Cảm ơn bạn bè, đồng nghiệp, gia đình đã tận tình giúp đỡ động viên tác giả hoàn thành khóa học và luận văn này.

Do điều kiện về thời gian và năng lực bản thân còn nhiều hạn chế nên luận văn này còn có những khiếm khuyết, tác giả mong nhận được sự góp ý chân thành của Thầy Cô và đồng nghiệp.

Xin trân trọng cảm ơn!

Tác giả luận văn

Nguyễn Thị Hồng Hạnh

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN	i
LỜI CẢM ƠN	ii
MỤC LỤC	iii
MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Lịch sử vấn đề.....	2
2.1. Về thể tài chân dung văn học	2
2.2. Về các công trình nghiên cứu về thể tài chân dung văn học	6
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	7
3.1. Đối tượng nghiên cứu.....	7
3.2. Phạm vi nghiên cứu	7
4. Phương pháp nghiên cứu	7
5. Mục đích nghiên cứu	7
6. Đóng góp của luận văn	7
7. Cấu trúc của luận văn	8
NỘI DUNG CHÍNH	9
Chương 1. THỂ TÀI CHÂN DUNG VĂN HỌC GIAI ĐOẠN 1930 - 1945 - QUÁ TRÌNH HÌNH THÀNH VÀ PHÁT TRIỂN	9
1.1. Một số vấn đề lí thuyết về thể tài chân dung văn học	9
1.1.1. Giới thuyết khái niệm.....	9
1.1.2. Mối quan hệ giữa thể tài chân dung văn học với thể loại kí và phê bình văn học.....	11
1.1.3. Các đặc điểm của thể tài chân dung văn học.....	16
1.2. Quá trình hình thành và phát triển của thể tài chân dung văn học	22
1.2.1. Cơ sở tiền đề cho sự ra đời của thể tài chân dung văn học	22

1.2.2. Quá trình hình thành và phát triển của thể tài chân dung văn học trong văn học Việt Nam nói chung	25
1.3. Thể tài chân dung văn học Việt Nam giai đoạn 1930 - 1945 - vị trí và những đóng góp trong con đường hình thành và phát triển	27
Chương 2. ĐẶC ĐIỂM THỂ TÀI CHÂN DUNG VĂN HỌC GIAI ĐOẠN 1930 - 1945 TỪ BÌNH DIỆN NỘI DUNG	34
2.1. Những đặc điểm cơ bản	34
2.1.1. Cảm hứng dựng chân dung	34
2.1.2. Đối tượng dựng chân dung: những nhà văn đương thời	38
2.1.3. Cung cấp tư liệu.....	41
2.1.4. Nhận thức và tôn vinh giá trị đích thực của tác phẩm, tác giả.....	47
2.2. Góc độ tiếp cận đối tượng	55
2.2.1. Tiếp cận với tư cách người trong cuộc, trong giới.....	55
2.2.2. Tiếp cận qua nhiều hình thức	59
2.3. Đặc điểm về cách dựng chân dung trong văn học giai đoạn 1930 - 1945.....	62
2.3.1. Cách tiếp cận gần gũi, thân ái mà trân trọng.....	62
2.3.2. Đặt cá nhân trong bối cảnh chung của văn học	66
2.3.3. Sự chia sẻ, cảm thông của những người đồng nghiệp, đồng cảnh	71
Chương 3. ĐẶC ĐIỂM CỦA THỂ TÀI CHÂN DUNG VĂN HỌC VIỆT NAM GIAI ĐOẠN 1930 - 1945 - TỪ BÌNH DIỆN NGHỆ THUẬT.....	76
3.1. Từ lát cắt hình dung bên ngoài đến tính cách của người văn, đời văn.....	76
3.1.1. Sử dụng nghệ thuật thay đổi điểm nhìn trần thuật và kỹ thuật nhiếp ảnh ..	76
3.1.2. Sự lựa chọn tinh tế các chi tiết điển hình	82
3.1.3. Tạo dựng không khí và bối cảnh	86
3.2. Đa thanh về giọng điệu.....	88
3.3. Tính hình tượng, sự tinh tế và phong phú trong ngôn ngữ.....	90
KẾT LUẬN.....	93
TÀI LIỆU THAM KHẢO.....	99

MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

1.1. Nghiên cứu văn học theo thể loại là một nhu cầu, một xu thế cấp thiết của giới nghiên cứu văn học hiện nay. Các thể loại của văn học Việt Nam giai đoạn 1930 - 1945 cả về số lượng và chất lượng đã có những đóng góp quan trọng vào sự hiện đại hóa của văn học dân tộc. Lịch sử văn học giai đoạn này đã ghi nhận sự hình thành và phát triển của thể chân dung văn học với tư cách là một thể tài mới trong toàn bộ hệ thống thể loại văn học hiện đại. Giáo sư Nguyễn Đăng Mạnh cho rằng “Đây là thời kì, trong giới cầm bút, có sự thức tỉnh sâu sắc về ý thức cá nhân. Mỗi người viết đều muốn có những tìm tòi riêng về tư tưởng và nghệ thuật, đều muốn là một tiếng nói riêng. Vì thế, trong đời sống văn học, có sự xuất hiện hàng loạt cá tính, phong cách độc đáo”. Trên chặng đường phát triển 15 năm, thể chân dung văn học đã để lại những thành tựu bước đầu đặc sắc. Với tất cả sự đón nhận và đánh giá rất tích cực của giới nghiên cứu cũng như của độc giả, đã có đủ căn cứ thuyết phục để cho rằng thể tài chân dung văn học trong văn học Việt Nam giai đoạn 1930 - 1945 có thể trở thành một đối tượng nghiên cứu.

1.2. Văn học phản ánh cuộc sống, các văn nghệ sĩ là nhân vật của cuộc sống nên họ là đối tượng khách quan cần được văn học phản ánh, bởi đằng sau những trang viết của họ là tính cách, số phận, tài năng, buồn vui của một con người và của cả một thời kỳ văn học. Đó chính là mảng hiện thực mà nhiều nhà văn khai thác để dựng lên chân dung các nhà văn. Khi nghiên cứu văn học, nghiên cứu tác giả, tác phẩm, dựa vào những tập chân dung người đọc sẽ được cung cấp rất nhiều tư liệu về tiểu sử, cuộc đời không chỉ của

một con người bình thường mà còn là một nhà văn nổi tiếng, chính qua bức chân dung ấy người ta có thể thấy được văn học của cả một thời đại.

1.3. Chân dung văn học cho đến nay vẫn là thể tài đang tiếp tục phát triển. Bên cạnh đó, quan niệm về thể tài này còn có biên độ co giãn khác nhau ở từng người viết, do vậy, vấn đề lí luận đưa ra những “tổng kết” mang tính khái quát về lí thuyết vẫn còn khá ít ỏi và nhiều ý kiến khác nhau. Đứng trên phương diện thực tiễn sáng tác, chúng ta nhận thấy dựng thành công chân dung văn học về một tác giả - vốn là một đơn vị đích thực của văn học thành văn, là một phạm trù bền vững trong phê bình và nghiên cứu văn học - không hề đơn giản. “Đây vừa là kết quả của việc “đọc” sáng tác của người ấy, lại vừa là kết quả của việc “đọc” trực tiếp vào cuộc đời và sự nghiệp, quan niệm và hoạt động của bản thân người ấy. Bản thân việc dựng một chân dung, về thực chất cũng bao hàm sự lí giải về một nghệ sĩ, sự đánh giá vị trí và vai trò của con người đó trong một nền văn nghệ” (Vương Trí Nhàn). Việc xếp và “dán nhãn” thể tài chân dung văn học cho những tác phẩm trong thực tiễn sáng tác hiện vẫn là vấn đề đòi hỏi sự “ngghiêm nhất” và thận trọng để đảm bảo sự chính xác trong việc nhận dạng và phân loại. Vì thế, việc lựa chọn nghiên cứu những đặc điểm của thể tài chân dung văn học trong văn học Việt Nam trong một giai đoạn nhất định là cần thiết, giúp chúng ta định hình rõ nét hơn về thể tài này trên cả phương diện lí thuyết và thực tiễn.

Một cái nhìn tổng quát về lịch sử nghiên cứu cho thấy mặc dù chúng ta đã có những công trình nghiên cứu về thể tài chân dung văn học trong văn học Việt Nam dưới nhiều góc nhìn khác nhau nhưng chưa có công trình chuyên biệt đi sâu vào thể tài này ở giai đoạn 1930 - 1945 - một thời kỳ đánh dấu sự hình thành và phát triển đỉnh cao của thể tài này. Chính vì vậy, luận văn lựa chọn đề tài nghiên cứu “*Thể chân dung văn học trong văn học Việt Nam giai đoạn 1930 - 1945*” với mong muốn có thể đóng góp thêm những khám phá hữu ích cho việc dựng lại sự hình thành, phát triển và những đặc điểm riêng của thể tài này.

2. Lịch sử vấn đề

2.1. Về thể tài chân dung văn học

Chân dung văn học là một thể tài khá mới mẻ trong văn học dân tộc. Trước đây trong văn chương Việt chưa thấy xuất hiện thể tài này do rất nhiều lí do xuất phát từ đặc điểm ý thức xã hội và văn chương. Đến giai đoạn 1930 - 1945 thể tài chân dung văn học đã xuất hiện, phát triển và có được vị trí mới, dành được sự quan tâm đặc biệt của cả người sáng tác lẫn người đọc. Viết chân dung được xem là một thể loại mới, nên trong quá trình nghiên cứu, chúng tôi có phân biệt hai khái niệm *thể tài* và *thể loại*. Trong nhiều tài liệu lí luận văn học thì đây chỉ là hai cách dịch của cùng một thuật ngữ có gốc tiếng Pháp là *genre littéraire*.

Cùng thuộc phạm trù *thể* trong sự phân biệt với phạm trù *loại*, khái niệm *thể loại* thường được dùng để chỉ các hình thức cụ thể của sáng tác như tiểu thuyết, thơ, truyện ngắn, truyện vừa. Còn khái niệm *thể tài* thích hợp với việc chỉ định các sáng tác có những điểm chung về nội dung, đề tài (tất nhiên nội dung, đề tài đó sẽ quy định một hình thức có tính đặc thù). Ở đây các tác phẩm thuộc thể tài chân dung văn học gần như đều hướng đến việc dựng chân dung của một nhà văn gắn liền với việc tìm hiểu một thời đại văn chương.

Trên thế giới, chúng ta thấy có những tác giả nổi tiếng viết chân dung văn học như M.Gorki viết về L.Tolstoi, Chekhov, Essenin; S.Zweig viết về Balzac, Dickens, Byron; Ehrenburg, Pautovski viết về nhiều nhà văn và nghệ sĩ cùng thời... Những tác phẩm của các tác giả này đã trở thành mẫu mực của thể tài chân dung văn học, trên cả bình diện nội dung và nghệ thuật. Ở Việt Nam chúng ta cũng đã có nhiều tác giả viết chân dung văn học như Nguyễn Đình Thi viết về Nam Cao và Trần Đăng; Nguyễn Tuân viết về Nguyễn Huy Tưởng và Nguyên Hồng; Nguyễn Đức Bính viết về Hồ Xuân Hương và Ngô Tất Tố. Ngoài ra, Vũ Ngọc Phan, Xuân Diệu, Hoài Thanh, Tô Hoài,... cũng là những tên tuổi đánh dấu trong việc xây dựng thể tài chân dung văn học ở nước ta. Cùng với sự phát triển của thời gian, thể chân dung văn học ngày càng được chú ý. Trong văn học Việt Nam hiện đại và đương đại đã có thể tìm thấy những

tác phẩm đặc sắc của thể tài này như “*Chân dung văn học*” của Hoài Anh, “*Bạn văn*” của Nguyễn Quang Lập, “*Viết về bè bạn*” của Bùi Ngọc Tấn ... Bên cạnh những tác phẩm trên, chúng ta còn có thể kể thêm những tác phẩm rất giá trị tiêu biểu cho thể tài chân dung văn học. Có thể kể: *Vương Trí Nhàn* với sức viết dồi dào; nghệ thuật viết chân dung văn học của ông thể hiện qua hàng loạt tập sách như *Những kiếp hoa dại* (NXB Hội nhà văn, 1993), *Cây bút, đời người* (NXB Trẻ, 2002), *Ngoài trời lại có trời* (NXB Hội nhà văn, 2003), *Có những nhà văn như thế* (NXB Hội nhà văn, 2006), *Cánh bướm và đóa hướng dương* (NXB Phụ nữ, 2006).

Nguyễn Khắc Phê với ý thức khắc họa chân dung khá độc đáo trong cuốn *Hiện thực và sáng tạo tác phẩm văn nghệ* (NXB Hội nhà văn, 2006), giúp chúng ta được mở rộng tầm hiểu biết, tôn kính về những con người của xứ Huế mà cuộc đời và sự nghiệp khá lặng thầm như họa sĩ Lê Văn Miến, nữ sĩ Mai Am, nữ sĩ Cao Ngọc Anh, Hải Triều; nhà thơ đầy chất Huế Nam Trân, Hải Bằng.

Văn Giá với *Đời sống và đời viết* (NXB Hội nhà văn, 2005) được viết bằng một phong cách riêng, thể hiện sự hài hòa, hô ứng phê bình tác phẩm với phác thảo chân dung tác giả trong chín bài dựng chân dung các tác giả Nguyễn Nhược Pháp, Thạch Lam, Ngô Tất Tố, Nam Cao, Thâm Tâm, Hoài Thanh, Vũ Bằng, Thanh Châu, Văn Cao. Văn Giá còn viết chung với Nguyễn Đăng Điệp, Lê Quang Hưng, Nguyễn Phương, Chu Văn Sơn trong cuốn *Chân dung các nhân vật Việt Nam hiện đại* (2 tập, NXB Giáo dục, 2005), chủ yếu dựng chân dung các nhà thơ, nhà văn có tác phẩm trong nhà trường phổ thông, những người có ảnh hưởng lớn đến tri thức văn học sử Việt Nam hiện đại. Ở cuốn sách này, chúng ta nhận thấy một cách viết chân dung khoa học, hệ thống, có sự kết hợp giữa văn phong nghị luận và văn phong sáng tác, vừa cho người đọc những tri thức cơ bản, vừa tạo thêm nhiều phát hiện mới mẻ, sâu sắc và giàu cảm xúc thẩm mĩ.

Khác với cách viết hệ thống của *Chân dung các nhân vật Việt Nam hiện đại*, cuốn *Văn khoa chân dung kí* (NXB Hội nhà văn, 2006) của Hữu Đạt lại viết dưới dạng chương hồi, không câu nệ thứ tự về thế hệ trước sau mà theo cảm hứng văn chương của người viết. Cuốn sách dựng lại chân dung các giáo sư Khoa Ngữ văn vẻ vang một thời của Trường Đại học Tổng hợp Hà Nội, nay là Trường ĐHKHXH&NV (ĐHQG Hà Nội). Chính vì thế, sự hấp dẫn của cuốn sách chính là ở các sự kiện mang tính lịch sử được phản ánh qua thời gian dưới các góc nhìn đa chiều đối với mỗi tính cách và mỗi con người. Hòa vào chiều sâu liên tưởng khám phá đó, có thể kể thêm *Dấu tích văn nhân* (NXB Đà Nẵng, 2001) của PGS. TS. Nguyễn Phong Nam như một cách cảm nhận chân dung các văn nhân qua những dấu tích mà họ tạc vào những trang tác phẩm. Trong mười tám bài viết, tác giả Nguyễn Phong Nam đã dựng chân dung các nhà văn, nhà thơ bằng chính những tác phẩm của họ.

Gần đây nhất, những người quan tâm đến thể chân dung văn học đón nhận cuốn *Chân dung văn học Việt Nam* (NXB Hội nhà văn, 2010) của Nguyễn An. Đọc cuốn sách này, ta cảm nhận được sự tâm huyết của tác giả khi ông bỏ rất nhiều công sức nghiên cứu để trả lời cho được câu hỏi *thế nào là chân dung văn học* và đưa ra một nhận định của riêng mình về thể loại này. Nguyễn An đã phác họa chân dung gần hai mươi nhà văn, nhà thơ: Tô Hoài, Huy Cận, Vũ Cao, Nguyễn Duy, Thúy Toàn, Hữu Mai, Phùng Quán... Cuốn *Nhà văn độc hành độc bộ* của Vũ Từ Trang được NXB Phụ nữ ấn hành (quý II năm 2013), viết về những nhà văn, nhà thơ lớp đàn anh đã thành danh đáng quý trọng như Yên Lan, Quang Dũng, Nguyễn Bản, Lê Bàu, Nguyễn Xuân Khánh, Phan Xuân Hật, Thái Giang, Thanh Tùng, Hoài Anh; những nhà văn bạn bè cùng trang lứa như Tô Ngọc Hiến, Lưu Quang Vũ, Nghiêm Đa Văn, Hoàng Việt Hằng; những người viết có số phận không mấy an lành như Nguyễn Tuân, Phương Thúy, Nguyễn Ngọc Ly, Lương Vĩnh... và cả về những người bình thường nhưng vì đam mê văn chương mà dẫn